

IV

POSLEDNÍ DIVOČINA

BUFFALO BILL A ELIŠKA STŘÍBRNÝ DOLAR

Příběhy, památky a proměny
hornického města Leadville

BLÍŽENCI – Kladno a Leadville

Když se občana státu Colorado zeptáte, jak vnímá poslední americkou občanskou válku Severu proti Jihu, pokrčí nechápavě rameny. Čekali byste nějaké trauma, něco jako vyhnání Němců, boj bratra proti bratru, ale nedostaví se žádná reakce. V roce 1866, když válka končila, Colorado ještě neexistovalo. Vzniklo až o deset let později. Země byla nejprve indiánská, pak španělská, francouzská, mexická a úplně nakonec americká. A jednou bude možná zase mexická, protože jižněji položené státy jako Texas již obývá víc Hispánců než Anglosasů. Anglosasové se brání rafinovanými střeoevropskými prostředky, jako je nezájem o cokoliv španělského, opomíjení zákonů (kdyby měli zájem zjistit, kdo je v zemi nelegálně, stačí jen posbírat číšníky v mexických restauracích na hlavní třídě) a povrchními hesly o rovnosti a demokracii. Problém však hlodá uvnitř a projevuje se jakýmsi vytěsňováním, asi jako když hory San Juan Američané nechtou španělsky „San Chuan“ ale „Sanjan“.

Mapu Colorada nakreslí každý. Je to obdélník, jehož středem se táhne Skalisté hory, na východ leží Pláně neboli Velká prerie a na západě pískovcové Coloradské plató rozbité hlubokými kaňony, z nichž ten největší – Grand Canyon – je ten nejnudnější, protože je tak velký, že se v něm skoro nedá chodit na procházky. Jsem zde už počtvrté a vždy směřuji přes v horách poloopuštěná zlatokopecká městečka – Georgetown a Silver Plume – dál do indiánských převisů a drolicích se skal. Budu vyprávět o Leadville, hornickém městě, které bývalo druhým největším městem v Coloradu, stejně jako Kladno je druhým největším městem středních Čech. Podobně jako Kladno se bouřlivě rozvíjelo hlavně po roce 1860. Nejprve prošlo zlatou horečkou, pak stříbrnou

Zlaté a stříbrné město Leadville ve Skalistých horách ve státě Colorado. Dům na hlavní třídě z konce 19. století s původním podloubím. V těchto místech se odehrávaly pitky a věšení zlodějů. Duch evropského města je vždy nějak spjat s literaturou a významnými spisovateli. Americké historické město nemá své básníky, ale má své filmaře. V obou případech je výsledkem určitá fikce, ale v Evropě je slovní, zatímco v Americe vizuální. (V. Cílek)

a nakonec byl v nedalekém Climaxu otevřen největší molybdenový důl světa s roční těžbou kolem 14 milionů tun rudniny a se zásobami, jak firma ujišťovala, sahajícími daleko do 21. století.

V roce 1981 začala těžební společnost nečekaně propouštět horníky. V roce 1999 byla zavřena poslední, symbolická šachta „Černý mrak“. Tři tisíce horníků skončilo a město se octlo na kolenou. Poprvé od 19. století klesl počet obyvatel pod čtyři tisíce. Z hlediska současnosti se Leadville stalo opuštěnou dírou. Jenže kultura a architektura státu Colorado se odehrává na několika málo místech. Je to samotný Denver v několika starých ulicích kolem nádraží a pak hlavně stará hornická města jako Central City a Leadville. Na jihu v hispánské části existují ještě starší památky v Durangu a v bývalých španělských městech, ale z hlediska Spojených států amerických jsou to právě důlní oblasti Skalistých hor,

kteří Americe vtiskly sen o bohatství získaném prací, touhu se prosadit a bojovat se všemi nesnázemi. Zlatokopecské tábory tak dodnes vytvářejí kus amerického srdce.

NEÚPROSNOST

Při obou podzimních výpravách byl přejezd Skalistých hor utrpením. Tim klíčkuje ve sněhu, dole pod námi leží převržený nákladák. Letišťe, které zasáhl příval čerstvého sněhu, přestalo přijímat. Bylo odloženo 80 letů, deset tisíc cestujících někde postává a čeká. Policie vyhlásila stav, při kterém se k lehčím nehodám vůbec nevyjíždí, protože jich je moc. Větve stromů praskají pod těžkým sněhem.

Leadville leží dvě míle vysoko v mezihorské depresi mezi dvěma strmými, ledovcem modelovanými hřebeny hor. Scenerie to je stejně krásná jako v nedalekém Aspenu, jednom z nejdražších míst Ameriky, kde žijí saudští princové a honorace z celého světa, ale v Leadville vadí boháčům historie, haldy a kontaminace životního prostředí.

Cestu začínáme symbolicky u hrobu Buffalo Billa přehlížejícího velké pláně se vzdálenými rezervacemi proradných Komančů a stezek, kudy putovali Apačové z hor na Pláně. Buffalo Bill patřil tehdy v začátcích Colorada mezi profesionální lovce dodávající maso pro dělníky na železnici a zlatokopy v horách.

Postupujeme-li do Leadville směrem od jihovýchodu, jsou hory povolnější a schůdnější. Na boku údolí směřujícího pod Hory Krve Kristovy – Sangre de Cristo – se klikatí úzká cesta s rozbořenými můstky, která spojovala Santa Fé a San Francisco. Ani nemusíte mít velkou představivost, abyste na ní zahlédli stín rudocha nebo velkého vozu s německými a irskými osadníky. Tady žádný western neožívá, ale jenom doznívá. Vidíte velké otlučené kameny na cestě, přes které se valily obruče vozů, berete vodu ze stejných potoků a je vám stejná lezává zima i pálivé vedro jako přistěhovalcům. Neúprosnost.

FOUSATÍ SVOBODNÍ ZEDNÁŘI S KOLTEM U PASU

Na hornických městech Colorada jako je Leadville nebo Central City mne vždycky zarazí dvě věci – opera pro horníky a chrám svobodných

Zlatokopecká chajda v Leadville z dob, kdy toto město bylo sotva dvacet let staré a po Denveru se stalo druhým největším městem státu Colorado, podobně jako Kutná Hora bývala po Praze druhým nejpočetnějším městem Českého království. Tyto příbytky, které v mnoha případech patřily Němcům či Irům, pomáhají pochopit, jak vypadaly běžné čtvrtě evropských hornických měst koncem středověku či v 16. století. (V. Cílek)

zednářů. Opera je spíš vaudeville a zednáři jsou všude, kde je ruda, kov a nové technologie. (Kladno nevyjímaje.) Každé z těchto horských měst prožilo prvních pár let stříleček v saloonu (očitý svědek z roku 1881: „Už to není jako kdysi, dnes můžete klidně dvacet minut postávat na rohu hlavní třídy, než uslyšíte výstřel.“), ale chaos škodí obchodu, takže podnikatelé, často svobodní zednáři, se snažili rychle zavést pořádek a později zlomit moc odborů. V Leadville působil Doc Holliday i slavný pistolník Wyatt Earp.

Pro americká města nejsou typická náměstí, ta slouží spíš jako parky. Tržištěm vždy byla hlavní třída. Byla stavěna jako prostorná ulice, kde se mohly vyhnout čtyři vozy, a také se jí podobně jako v mnoha našich městech říkalo „Široká“ neboli Broadway. Evropská historická města jsou uzavřena do sebe a okruh hradeb a ulic určuje cyklický čas věčných návratů. Americká města jsou lineární a otevřená jako sám pokrok.

Nedá se zde bloudit. Žije se nepochopitelně v jedné přímce, na které bývá kostel, banka, pošta a hospoda. V duchu si kreslím mapu Kutné Hory a vzdávám chválu labyrintům.

HOREČKA

V březnu 1860 našel Abe Lee první zlato ve Skalistých horách. V těch dobách bez internetu se ještě informace šířily opravdu rychle, takže již o dva měsíce později směřovalo do hor asi pět tisíc odhodlaných prospektorů a větší počet nepřilíš motivovaných mul. Založili místo, kterému říkali Oro City. Po osmi letech intenzivního propírání, bylo zlato pryč a v šachtách se místo něj objevoval nenáviděný černý písek. V roce 1877 se ukázalo, že to je cerusit, tedy karbonát olova smísený se stříbrem. Stříbrná horečka předčila v dobách stříbrného standardu všechna očekávání. Dolar byl totiž podložen zlatem teprve později, pak ropou a dnes důvěrou, což jistě svědčí o idealismu naší doby.

Bylo to jako požár. Vyprávělo se, jak umírající jelen zastřelený zlatokopem vyhrábl kopytem hroudu stříbra. Byl to americký sen – s trochou štěstí a usilovnou prací k bohatství dojdeš. Poctivý člověk zde vydělal hodně peněz a nepoctivý ještě víc. Paralela s Kladnem je možná hlubší, než se zpočátku zdálo. Na hlavní třídě bylo deset obchodů se suchým zbožím a 120 saloonů. Největším problémem bylo násilné či podvodné obsazování claimů, takže v roce 1879 v Leadville prosperovalo skoro 80 advokátních kanceláří. Vyrostly kostely, nemocnice a hutě. Všude bylo plno lidí a koní. Každý někam spěchal. Dole v údolí kolem Velké řeky – Rio Grande – skončily po pouhých dvou desetiletích kovojské časy, protože kdosi vynalezl ostnatý drát a rozdělenou zemi již nešla hnát stáda dobytka.

V roce 1882 přijel do města slavný dandy Oscar Wilde, který ztichlému publiku v nově otevřené opeře přednášel o estetice. Pak jej spustili do čerstvě vyrubané šachty, kterou nazvali Oscar, kde rozprávěl s horníky. Připravili pro něj opulentní podzemní snídani, aby stihl první ranní vlak ve 4:30. Muselo to být něco jako setkání Antonína Dvořáka s Buffalo Billem. Město rostlo a stalo se nejbohatším a nejdražším městem Středozápadu a s třiceti tisíci obyvateli druhým největším městem celého Colorada. Během jediné šichty horníci v jednom z dolů vyzvedli stříbro v hodnotě 118 tisíc dolarů. Jezdil sem každý, kdo něco znamenal.

Jedna z nejslavnějších operních budov celého středozápadu – Taborova opera v Leadville, kde pronesl přednášku o estetice dokonce Oscar Wilde. Horníci ve stříbrných a zlatých dolech si poměrně záhy – již kolem roku 1890 – v mnoha horských hornických městech vymohli postavení opery, která byla spíš vaudevillem. Do saloonu, kde se hlavně pilo, karbanilo a obchodovalo, ženy z lepších či středních puritánských rodin nemohly a nechtěly chodit. Opera však byla přijatelným místem společenského a kulturního života a to jak ve vyšším smyslu evropského divadla, tak i všelidových dělnických domů jako na Kladně či v Duchcově. (V. Cílek)

Střídali se tu prezidenti, akrobati, básníci a magnáti. Vyrostlo zde 21 hutí a desítky komínů. Skalisté hory začínaly působit začouzeně.

Pak město vyhořelo. Pravděpodobně to byl následek sázky dvou opilých hasičských sborů, které se chtěly přesvědčit, kdo k ohni dojede dřív. Jenže začal foukat vítr z hor. V roce 1893 padl stříbrný standard a nezaměstnanost stoupla na 90 %. Naděje střídala paniku. Pak stříbro stoupl a hned zase kleslo. Horníci začali propírat opuštěné haldy zlatonosných dolů. Město upadalo, ale velkolepým způsobem. V zimě roku 1895 si radní vymysleli projekt ledového zámku. Z osmi tisíc tun

ledu vytvořili místní sochaři a architekti obrovský ledový palác v normanském stylu, kde hosty vítaly ledové sochy a prostranství pro velkolepé oslavy. Tento druh konceptuálního *site-specific* umění ve veřejném prostoru zrušilo nečekaně brzké jaro roku 1896. Skoro bych byl zdrženlivý, kdyby radní mého upadajícího města přišli s nějakým grandiozním plánem třeba na zimní stadion.

Pak začaly stávkové. Naštvaní horníci nejprve hodili dynamitovou patronu do nádrže s naftou, načež chytil celý důlní komplex a začala přestřelka. Pořádek zjedнала teprve armáda. Počet saloonů klesl na 75. Jenže naděje hornických měst je věčná. Nové plány a nové suroviny. V roce 1919 klesá i cena zinku, město má sotva třetinu obyvatel. 1930 – zbývá desetina obyvatel. Vypadá to jako konec. Jenže pak ještě následuje otevření největšího světového molybdenového ložiska – Climax. Je to klimax. A pak už skoro nic.

Z města zbývá hlavní ulice a několik postranních uliček. Turistů je málo. Nastává environmentální fáze. Je to jako vždycky – když se těží, nedbá se na přírodu. Jak se těžít přestane, nejsou peníze na zahrazení škod. Agentura pro ochranu prostředí (EPA) začíná se sanací města. Voda v řece Arkansas je otrávená na desítky kilometrů. V městě samém jsou s velkými náklady, ale podle místních lidí naprosto zbytečně, za miliony dolarů odváženy haldy, které zde právě měly zůstat jako památka hornické činnosti. Je zničena většina starých důlních okrsků. Lidé mají pocit, že hlavním cílem sanací je utratit peníze, a ne zlepšit prostředí. Na druhou stranu přijíždí stále více turistů. Pohnutá a na zvraty bohatá historie města láká zatím zejména americké návštěvníky.

ELIŠKA STŘÍBRNÝ DOLAR

Skoro každé město má podobně jako současné Kladno svou proklínanou i velebenou rodinu, jejíž osudy se do místa vtiskly. Leadvillská legenda se jmenovala Horace Tabor. Vše, čeho se dotkl, se měnilo ve zlato. Kupoval claimy i opuštěné šachty a ze všech stran se na něj hrnulo bohatství. Na hlavní třídě nechal postavit prý nejlepší operu mezi San Franciscem a St. Luis, ale hned první večer byl trochu pokažen tím, že naproti přes ulici spontánně a za velkého hluku věšeli nějakého zloděje. Tabor se ve velkolepém soudním procesu nechal rozvést se svou spořivou ženou Alexandrou a vzal si chudou krasavici Elisabeth „Baby

V Leadville a Central City stojí temply svobodných zednářů přímo na hlavní třídě. Byli organizačně zdatní, fousatí, konstruktivní a zpočátku se občas museli ohánět tajnými naukami značky Colt. (V. Cílek)

Doe“. Město bylo rozdělené. Ženy z lepších puritánských rodin hájily posvátnost prvního manželství, muži přáli nově zvolenému senátorovi (a možná budoucímu guvernérovi Colorada) Taborovi romantickou lásku. Svatba byla velkolepá, Elisabeth zářila půvabem a briliantovým náhrdelníkem za 75 tisíc dolarů.

Měli dvě děti – pyšnou a krásnou Lily, která už od dvou let uměla pózovat pro fotografy, a sladkou Elišku Stříbrný dolar, která o třicet let později zemřela za nejasných okolností v Chicagu jako prostitutka závislá na drogách a alkoholu. Obě děti plnily titulní stránky novin. Bylo to tak americké – bohatý úspěšný muž si bere charismatickou, nádhernou blondýnu a mají ty nejkrásnější děti pod sluncem! Na jedné fotce zdraví usměvavá Eliška prezidenta Roosevelta.

Pak se něco zvirtlo, doly přestávaly vynášet, ale Tabor investoval dál. Když zcela zruinovaný umíral, řekl prý své ženě: „Drž se dolu Matchless Mine!“ Byla to jedna z nejslavnějších slov celého Středozápadu. Na počátku 20. století se Elisabeth přestěhovala do jednoduché dřevěné

boudy u šachty a žila v ní dalších třicet let. Kdo zažil jednu jedinou zimu ve Skalistých horách ve výši 3200 m, dokáže pochopit, co ta žena musela vydržet. Nestýkala se skoro s nikým, byla poloviční blázen. Její život se vůbec nedá rekonstruovat, protože o ní každý vyprávěl něco jiného. Žila jako živé svědectví rozmachu a úpadku celého města. Zmrzla v roce 1935. Našli ji v rozervaném oděvu, nohy zabalené do starých novin. O jejím životě byl natočen film, sepsána divadelní hra a složena opera.

V archivu Coloradské historické společnosti je uloženo asi padesát tisíc rukopisných listů přeplněných jejími sny a vizemi. Elizabeth obklopená světci a démony třicet let zapisovala své sny: *Snila jsem o obrovském prostoru světla, kde se objevila Matka oblečená v nádherné róbě a s ní moje Lily s jasnými očima... Bůh jednou zastaví všechny démony a náš důl opět začne pracovat. Těm, kteří jej vzývají, zkrátí čas a vždy jim pomůže. Ať je pochválen!*

OCHRANA A KONVERZE INDUSTRIÁLNÍHO DĚDICTVÍ

Začněme v Denveru. Jádrem starého města rozrostlého po roce 1860 leží v nádražní čtvrti. Zde původně existovala čtyři nádraží čtyř různých železničních společností, které byly teprve kolem roku 1894 sjednoceny viditelnou rukou místní vlády pod jednu střechu. Základní a nejstarší plán řady amerických měst je tvořen spojnici mezi nádražím a nějakým druhem „Capitol Hillu“, tedy sídlem vlády. Na tuto spojnici je navázáno několik příčných ulic a dál následuje obvyklý únavný čtvercový plán města, ze kterého vychází několik málo širších ulic směřujících do dalších měst. Stará zástavba leží u nádraží, pak najdete obvykle mnohokrát přestavovanou moderní zónu s několika staršími stavbami a na druhém konci rovněž historické, novorenesanční sídlo vlády. Další hodnotnější budovy stojí podél historických přeprahovacích stanic na radiálních výpadkách z města.

V USA stejně jako kdekoli jinde v Evropě s výjimkou Anglie přišlo ocenění průmyslových budov poměrně pozdě. Je symptomatické, že řadu domů kolem denverského nádraží koupil teprve před několika lety bývalý starosta, jenž si uvědomil, že se jedná o kvalitní cihlovou architekturu, která „dýchá“ něčím jiným než moderní lesklé domy z ocele a skla. Všude na světě, snad s výjimkou Číny, začínají být lidé unaveni z podobné naleštěné, studené architektury, která vypadá elegantně na

pohled, ale těžko se v ní žije. Jedna z prvních konverzí v Denveru se týkala staré ledárny, kde vznikla velká restaurace (Brasilian Steak House) a řada bytů. Architekt přitom dokázal zachránit autentické prvky, jako jsou trámové stropy a dveře do ledového výtahu. Jiná zajímavá konverze se týká velkého knihkupectví, ve kterém pracuje i vedoucí místního historického klubu („ano, v Praze se nám moc líbilo“). V posledních letech je běžnější, že staré budovy jsou zachovány a přestavěny, zatímco dřív by byly zbourány. Protože památková péče v USA příliš do chodu města nezasahuje a soukromý majetek je do značné míry posvátný, je citlivá přestavba historických budov vnímána hlavně z hlediska zisku. Budova má atmosféru, je blízko centra a bez problémů vydrží další století. Kolik vydrží ty krásné domy v našich suburbiiích a jakou cenu budou mít za sto let?

V Leadville je situace jiná. Je to chudé, dobité město. Osud zdejších památek je v rukou pár osvětlených soukromníků a místního historického klubu, jehož prostředky jsou omezené. Každému je jasné, že je zapotřebí zachránit ráz hlavní třídy lemované domy z let 1870–1890. Rovněž výstavné dřevěné domy z 19. století jsou pečlivě ošetřovány již z toho důvodu, že takový dům má na trhu s nemovitostmi podstatně větší cenu. Průměrně, i když jinak kvalitní domy jsou však vydány do více či méně citlivé péče svých nájemníků, kteří se vybíjejí většinou v barevných kreacích na původních dřevěných fasádách. V Leadville téměř scházejí drobné historické prvky jako jsou originální ploty, kliky a poštovní schránky. Město je tím citelně ochuzeno.

Celkový dojem: stále větší část Američanů začíná být unavená globalizací. Pěkné moderní domy mají dnes všude a přestávají být zajímavé. Světoví architekti, jejich ateliéry, následovníci a plagiátoři působí všude po světě. Je to nuda. V tomto myšlenkově a pocitově sjednoceném prostředí je něco autentického a místního vítané. Neměla by to být jen jedna stavba, ale celý kus města, ze kterého pak vzniká čtvrť s kavárnami nejenom pro turisty, ale hlavně pro místní. Chválím každého (zejména amerického) starostu, jenž dbá na svůj zisk a umí si představit, že nic nestárne tak rychle jako moderní architektura a rychle skoupí pozemky se starými továrnami, správnými centry, sklady a vilami ředitelů, protože ví, že pokud je kvalitně upraví, budou jeho rodině vynášet nejméně dalších sto let.

MĚSTO V BAŽINĚ

Nepřikrášlený esej o Bruselu

Brusel se považuje za hlavní město Evropy. Jaký pán takový krám. Jaké město, taková země. Co se dá říct o Evropě z pohledu bruselského chodce? Belgie se podobá Čechám zejména tím, že zde žijí či donedávna žili v podstatě hloupí a nevzdělaní lidé se sklonem k nepořádku a absurditě. Tito lidé si příliš neváží ani přírody, kterou v podstatě nemají, ani památek, jež tak často nechávají rozpadat. Za to mají dobré pivo a sýry. Vynikají v secesi a surrealismu. Válčili nejprve s Francouzi, pak se Španěli, Nizozemci, Rakušany a Němci a skoro vždycky to špatně dopadlo pro ně i jejich podmanitele. Waterloo, poslední záchvěv fran-

Na vyhozeném kanapi hned u bruselského kanálu leží bílá a černá kočka. Člověk řekne: „Ach!“, pomyslí na secesní kompozici, ale cokoliv dodat je vlastně zbytečné. (V. Cílek)

Kanál Brusel-Charleroi. Hlavní město Evropské unie by mělo být nějakým průměrem mezi evropským východem a západem. Nesmí tedy být příliš pořádné, čisté a logické. Mohly by se jím stát rovněž Košice nebo Lvov, ale volba padla na schizmatický Brusel, jehož střed se stal „disneylandem“ jako střed Prahy či nechutného Říma. Podobně jako u nás (např. ghetto v Třebíči) bylo mnoho památek zachováno tzv. romskou konzervací, tedy takovým stylem života, který využívá budovy, ale nepřestavuje je, a tak část proletářské autenticity Bruselu zachraňují arabští novousedlíci. (V. Cílek)

couzské velikosti pochopitelně leží na předměstí Bruselu. Nezávislost získali dost pozdě – až v roce 1830 a dlouho si s ní nevěděli rady. Potrpí si na ošklivé sochy, nemají rádi Němce a historie je zde snad s výjimkou pozdní gotiky a renesance pěkně blbě.

Teprve příchod zhruba dvaceti tisíc evropských úředníků Brusel, jehož původní název označoval „místo v bažinách“, poněkud kultivoval tím, že mu vnutil některé sanitární normy, jaké jsou běžné třeba v Německu. Tím však zastřel a doničil místního ducha. Brusel se svým nepořádným a pochybným způsobem civilizačnímu tlaku ubránil a ještě EU úder vrátil! Na truc zůstal zanedbaným provinčním městem, které s nomádkou euro-byrokracií nesplynulo a právě naopak ji vytěsnilo do ghetta čtvrtě evropských institucí. Podobně by to dopadlo, kdyby se EU usídlila v Ostravě.

Fotím ulici přesně z toho místa, kde 10. července 1873 postřelil Paul Verlaine Arthura Rimbauda, jehož sbírka ze stejného roku *Sezona v pekle* osvětluje jejich vzájemný vztah. Verlaine byl odsouzen na dva roky, ale pro dobré chování byl propuštěn o 175 dní dřív. *Být přítomni, ač vyhnáni, žít blízko a přece v ústraní?* (V. Cílek)

Do Bruselu se jezdilo za trest, anebo utíkalo před policií a věřiteli. To byl případ nejméně poloviny velkých duchů, kteří kdy v Bruselu žili – Alexandra Dumase, Victora Huga či Charlese Baudelaira. Verlaine, ten milý dobrý, opilý Verlaine zde hned za rohem radnice střílel na Rimbauda. Karel Marx zde promýšlel *Komunistický manifest*. Z Bruselu vane proletářský duch. Bývalo to začouzené, špatně dlážděné, smradlavé dělnické město s tolika komíny, že by mu i Kladno závidělo. Je dítětem průmyslové revoluce, odmítlo opulentní klasicismus a vrhlo se do vlastní zprohýbané formy secese. Dodnes nemá pořádnou čističku vod.

Je to mnohonásobně rozdělené město, které nikdy nesrostlo. Ohavné výškové budovy utiskující malé domy představují hrdý pokus zbavit se provinčnosti, ale tím ji ještě zdůrazňují. Donedávna největší bruselská budova – Palác spravedlnosti – byl postaven za koloniální peníze a působí tak spíš jako Palais Injustice (Palác nespravedlnosti). Konflikt mezi

Valony a Vlány stále doutná, ale zde ve výkladní skříní EU nesmí být vidět. Území hned vedle královského paláce obsadil konžský kmen Matongo, který se čile mísí s rodilými Bruselany, zatímco evropští úředníci říkají, že se s Belgičany téměř nepotkávají.

Jdu tam, kde cítím lineární srdce Bruselu – ke špinavým vodám kanálu do Charleroi. Kilometry rozpadajících se skladů, obrovská brownfields, na bílém, vyhozeném kanapi odpočívá černá kočka. Děti hrají na špinavém plácku fotbal. Cítím se jako na Žižkově, jako někde ve Vítkovicích. Jsem v Belgii a zároveň doma. Jsem někde úplně jinde než Evropská unie a přeci cítím, jak hloupé a špinavé srdce Belgie tepe do rytmu s mým českým.

PROČ PRAHA NEMÁ POMNÍK CÍSAŘE RUDOLFA II.?

Výzva k postavení pomníku

POMNÍK PRO DOMÁCÍ NEBO PRO CIZINCE?

Minulost je to, co se stalo a historie je interpretace toho, co se stalo. Proto je minulost tak těžko dosažitelná a historií míváme hned několik. Od konce 19. století až po naše dny vzbouzel skoro každý pomník ve veřejném prostoru velkou míru emocí. Bouřícím se citům poněkud unikl pomník Franze Kafky od Jaroslava Róny, protože Kafku buďto máte rádi a pak vítáte každý jeho pomník, anebo je vám i se sochou zcela lhostejný. Něco podobného lze říct o vynikající jezdecké soše Jaroslava Haška od Karla Nepraše. Pomník jako menší pendant Žižkovy jezdecké sochy z Vítkova je skryt na vzdáleném Žižkově, je ironicky kongeniální Haškovu dílu a člověku kazí radost jenom to, že pomník se nedá používat určeným způsobem, protože je umístěn příliš vysoko. Kolem stylizovaného koně, na kterém Jaroslav Hašek sedí, je zapuštěno madlo podobné barovému pultu a na horní straně plochého koně jsou odlity tácky na pivo. Při používání pomníku takto určeným způsobem se uživatel křečovitě drží madla, příliš zaklání, špatně dosáhne na půllitr a posléze samovolně odpadá. Je to ryze žižkovská záležitost, která s místem rychle splynula, takže dnes pár let po odhalení máme dojem, že Haškův pomník zde prostě kdysi vyrostl jako houba.

Velmi zajímavý je osud Zoubkova pomníku obětí komunismu na Újezdu, který česká veřejnost víceméně odmítla, snad proto, že poněkud působí jako velká stavba socialismu, na kterou bylo použito příliš mnoho betonu. Není to ani tak pomník pro nás, jako pro cizince. Nemusí se nám líbit, ale žije jako žádný jiný pražský pomník snad s výjimkou apoštolů na orloji. Téměř vždy, když k němu přijdeme, fotí se před ním nějaký Japonec, kolem soch pobíhají děti, na jeho stupních sedí turisté. Tady se naši mrtví (na které bychom rádi zapomněli) stali evropskými dějinami. Je v tom něco univerzálního, protože podob-

ným způsobem žije pomník rakouských židů od R. Whitereadové na Judenplatz ve Vídni. Ještě nikdy jsem neviděl, aby se před ním fotil Rakušan.

SMÍŘIT SE S HABSBUKY

Co má společného jmenování Karla Schwarzenberga ministrem zahraničí a opětovné osazení pomníku Franze Josefa I. na vltavském nábřeží? Nejspíš to, že po téměř celém století nechutě jsme opět byli schopni přijmout prostor bývalé monarchie s jejím císařem a feudály jako součást vlastních dějin a snad i jako obranu před příliš velkou Evropskou unií. Možná je rozměr Rakousko-Uherské monarchie tím multikulturním maximumem, se kterým jsme schopni se ještě ztotožnit. Maďar či Slovák nám vždy bude v dobrém i špatném bližší než Řek nebo Portugalec, protože budou nějakým způsobem patřit do „rodiny“. Pokud se takto zamýšlíme nad nedávno postavenými pomníky, rychle si uvědomíme, že víc myslíme na naši dobu než na minulost, takže to vypadá, že ve skutečnosti stavíme pomníky hlavně kvůli sobě než kvůli hrdinům a obětem historie. Lépe tak porozumíme míře emocí, které pomníky vyvolávají. Jsou hlavně o nás.

Které obecně uznávané „ikony“ české historie dosud nemají svůj pomník? Dvě tři desítky jmen bychom nejspíš snadno napočítali – namátkou František Kupka, Josef Šíma či Jiří Trnka. Máme sice pomník Karla IV., ale schází nám viditelná připomínka největšího zakladatele českého království – Přemysla Otakara II. Jeho pomníky jsou moravská a česká města, která byla za jeho vlády založena. Ale kdyby čeští školáci či málo poučení návštěvníci České republiky měli jmenovat několik největších postav naší historie, bylo by mezi nimi jedno jméno, jehož národní i světový potenciál se nedá přehlédnout – císař Rudolf II.

POUTNÍ MÍSTO IMAGINACE

V poslední třetině 19. století a první třetině 20. století došlo ke vztyčení většiny českých či moravských a tedy ne-německých a ne-židovských pomníků. Z českého pohledu byl Rudolf, který sice Čechy proslavil, „Němec“ a Habsburk. Z vídeňského pohledu měl v sobě něco

z blázna – už protože si vybral Prahu, svět umění a věd, i málo bojovnou formu náboženství. Něco podobného platilo i o období po druhé světové válce – kdo by stavěl pomník podivínovi a monarchovi, který neuměl pořádně česky?

Jenže Rudolf II., případně „rudolfinská Praha“, je víc než osoba. Je to hlavní ingredience mizející „magické Prahy“. Z arcimboldovských assembláží různých přírodnin skládajících portréty vede přímá inspirace k surrealismu a modernímu umění. Značná část temné sakrality 60. let 20. století se nějak sytí hermetismem a alchymii. Pověsti o vlašských hledáčích pokladů, magické příběhy J. J. Kolára, J. Svátka, G. Meyrinka, romantiků a dekadentů i filmy J. Švankmajera jsou často zasaženy „rudolfinstvím“. V českých dějinách má Rudolfova postava podobnou kulturní pozici jako královna Alžběta v Anglii, jež prostřednictvím Shakespeara či metafyzických básníků prosvěcuje poezii T. S. Eliota i dialogy spisovatelů klasických detektivek. Podobně je něco z Rudolfa II. v Janu Werichovi, Ivanu Wernischovi či Ladislavu Zadrobílkovi.

Nepíšu úvahu o tom, proč Praha nemá pomník člověka či spíš fenoménu, který se jí podobá a na další staletí jí vtiskl něco ze své vznešenosti i bláznivosti. Jedná se mi o něco přímočarejšího – o výzvu k postavení tohoto pomníku, který by se pro nás i pro cizince mohl stát novodobým poutním místem. A kde by měl stát? Nejspíš na Pražském hradě, někde poblíž Španělskému sálu, kde měl Rudolf své sbírky i svou ložnici anebo v parku před hradní Jízdárnou či v Královské zahradě za Lvím dvorem, tedy v místech, kam císař a jeho umělci chodili a kde je jejich přítomnost občas ještě cítit.

VLAK DO ZÁKOLAN

Esej o černých bozích buližníku a času teplé opuky

*Ti, které anděl překoná,
i když se třeba z boje vzdálí
z objetí jeho vyjdou zralí,
silní a znalí zákona*

R. M. Rilke: Ten, který se dívá

I.

Na Kladně přisedám do osobního vlaku směrem na Kralupy. Venku mrzne a kolem leží sníh. Krajina se podobá černobílému grafickému listu. Vlak obkrouží Kladno, jako bychom byli na nějaké panoramatické turistické výpravě. Na chvíli se rozevře pohled na pramennou mísu Dřetovického potoka a mělké rovné údolí směřující dál ke Stehelčevsi. Horní část údolí je pokrytá desítkami malých chatek a za nimi se zvedá dřevá hradba panelových domů. Obojí se zákonitě doplňuje. Ve Vídni jsem byl překvapen, jak se k dělnickým komplexům z 20. let i pozdějších desetiletí přimykají chatové kolonie. Ty starší, poměrně chudé dřevěné chaty se v ničem nelišily od českých osad. Teprve v posledních dvou třech desetiletích měli vídeňští chataři lepší materiály, víc peněz a touhy po upravené čistotě a tak se chatové a zahrádkářské kolonie začaly měnit na vilková zahradní města. Od té doby vím, že kdekoliv uvidím město paneláků, bude někde paralelně i město chat a chatek. Mállokdy však obě sídla leží na dohled od sebe, jako je tomu v Kladně a ve Vídni.

Vlak mine rozpadající se hornické budovy u Švermova a směřuje ke vzrušující zastávce Kladno-Dubí. Stojí zde stará, milá budova z hrázděného zdíva jako za dob Bohumila Hrabala. Výpravčí se usmívá skoro jako kulatý muž s knírkem o stanici dál ve Vrapicích. Oba se smějí na každý vlak, který jede kolem. Vzadu za nimi Poldovka a liánové houštiny, které pokrývají struskové haldy. Místní to již intuitivně vědí, takže okamžik vstupu do jiné časové zóny probíhá bez šoku. Dokonce mám

dojem, že tím, jak trať za ta léta dobře znají, tak se jejich duch pohybuje chvilku před vlakem (nebo možná i kousek za ním, tyto věci se dají těžko odpozorovat) a předvídá veškeré časové otřesy, které na trati nastávají. Pokud touto tratí jede náhodou nějaký cizinec, bývá patrné, že jeho tělo se sice veze vlakem, ale duch se ještě nedokázal prosmýknout polopropustnou hranicí dvou místních časů.

Za Brandýskem se již nic zásadního neděje. Vlak projíždí mírně asymetrickým údolím, jehož nepravidelný tvar vznikl v ledových dobách, kdy stráň, která byla déle ozářena sluncem, tála a sjížděla po podmrzlém podloží do údolí, zatímco druhá, zastíněná stráň byla dlouho zmrzlá a zůstala strmá. V Českém krasu mají některá údolí skalnatou západní stráň a pozvolnou východní stráň. V pískovcových oblastech Kokořínska mohl proces dojít tak daleko, že jeden bok údolí je tvořen svislou skalní stěnou a druhý travnatou loukou. Jedno z nejlépe vyvinutých zdejších asymetrických údolí můžeme přehlédnout z travnatého návrší pod kostelem svatého Václava v Dřetovicích.

Inu střední Čechy, melodické zaprášené smetiště, jehož nenápadný vzhled maskuje krajinu, v jejímž podzemí se proti sobě v imaginárních tepnách tunelů pomalu pohybují síly času a zpěvu. Obtékají se, narážejí na sebe, splývají a rozdvoují se. Podzemní divadlo obřích krteků. Vše je pomalé a strukturované jako tanec. Udeří-li jednou za čas cimbál, jsou vypáleny Lidice nebo na Týnici za Budčínou je odkryt hromadný hrob z 9. století, který obsahuje kostry padesáti mládenců rozsekaných na kusy. Inu střední Čechy, divnou píseň někdy hrajete.

II.

V osobním vlaku se časové zóny ještě dají rozeznat, ale v rychlíku to už je téměř nemožné. V 19. století jsme si zvykli na jeden čas. Myslím, že to je nesmyslný omyl. Jak může být v Istanbulu přesně stejně hodin jako ve Vrapicích? Někde se musela stát tragická chyba, která vyšla vstříc naší lenosti a otupila způsob, jakým vnímáme místo. Mohla za ní železnice. Před rokem 1850 měla každá obec kostel a v něm zvony, které odbíjely místní čas. Všem lidem bylo přirozené, že jejich čas je trochu odlišný od času ve vedlejší vsi a že v Praze nebo v Domažlicích to je všechno úplně jinak. Teprve jízdní řád zdánlivě srovnal všechny místní časy do jedné zjednodušující, ale lživé linie.

Budečská rotunda z konce 9. století je nejstarší stavbou stojící na našem území. Ještě starší a přec neviditelnou památkou jsou zdejší pole, kterých se člověk dotýká skoro pět tisíc let a ona stále rodí, což je vskutku zázračné! (V. Cílek)

Málem jsem se naklonil k chápavému průvodčímu, abych mu řekl: „Jorge Luis Borges uvádí následující příklad. Počátkem srpna 1824 kapitán Isidoro Suárez dovedl k vítěství eskadronu perských husarů u města Junín. Rovněž počátkem srpna 1824 sepsal De Quincey příspěvek kritizující *Učňovské roky Wilhelma Meistera*. V době, kdy se oba tyto činy udály, nebyly současné, ale dnes již jsou.“ Představuji si, jak mu naléhavým hlasem říkám: „Proboha, dobrý muži, kolik je hodin místního času?“ Ale on neporozumí (případně až příliš dobře porozumí) otázce a jemně odpoví: „Který z místních časů máte na mysli, příteli?“ Vjždíme do Zákolan, rodiště dělnického prezidenta Antonína Zápotockého a jeho hloubavého otce písmáka Ladislava Zápotockého. Zároveň vjždíme do vzdálené estuárie Velké Moravy a druidského vzdělávacího

střediska, kde se podle Václava Hájka z Libočan kněžna Libuše poprvé potkala s kouzelníkem jménem Premeditans, neboli Přemysl. Středověká anekdota praví, že právě zde se bílý kůň Libušin naučil znát cestu do Stadic.

III.

Situace se vyjasňuje, časový neklid ustupuje. Začíná být zjevné, že zákolanský čas je sice jiný než ten v Kladně a nesmírně odlišný od toho v Praze, ale že se jedná o několik časů, které si představuji jako mnoho výtahů páternosterů umístěných vedle sebe. V některých okamžicích se pak mohu rozhodnout, do kterého nastoupím. Možná by šlo jít ještě dál a říct, že jsou místa, ve kterých je místní čas utkáno jen z jednoho či několika mála proudů, jež je možné si představit jako ohebné proutky vpletené magickými uzly do pomlázky. Jako řeky času, které mohou být proti sobě poněkud posunuty. Na některých místech se čas ve všech proutcích pohybuje sice různě rychle, ale jen jedním směrem. Jiná místa jsou utkána z mnoha proutků, ve kterých řeky času proudí nahoru i dolů. Je to velice přirozené. Kolik příběhů jsem slyšel o předtuše – o mladé ženě, která na poslední chvíli dostala varovný telefon, aby nenastoupila do tragického autobusu, jehož havárie u Makotřas zanechala mnoho mrtvých. Předtucha je možná jen nevědomá schopnost nastoupit do rychleji jedoucího výtahu, ve kterém se budoucnost již stala. Čeština však nezná slovo „zátucha“, které by označovalo podobný děj, jenž se odehrál v minulosti.

Kráčím od nádraží cestou lemovanou čedičovými sloupky nejspíš z nedaleké Slánské hory. Je to možná poslední místo ve středních Čechách, kde lze něco takového uvidět. Míjím opuštěnou továrnu na písa Dalibor a směřuji na náves k pomníku A. Zápotockého. Leží pod ním věnec z umělých květů a s červenou stuhou „Nezapomínáme – ÚV KSČ“. Jedním z kladů obce je to, že je ošklivá. Nejenom vzpomínky na Zápotockého, ale také šedý uhelný prach a saze zažrané do omítek zde vydržely do postindustriální doby. Obec je neladná a nějak nesouměřitelná. Je složená z několika velkých domů z konce 19. století, jako je správní budova cukrovaru nebo škola. Tyto budovy mají městské měřítko. V ostatní zástavbě převládají chudé domky, které mají spíš dělnický než zemědělský charakter. Na Kladensku je víc vesnic, které ve

Středočeská krajina u Holubic. Díváme se a vidíme půdu a oblohu. Zamyslíme se nad tím a najednou nevíme: to co cítíme, je čas, anebo bezčasí? (V. Cílek)

své podstatě nikdy neměly venkovský ráz a pravé venkovské obyvatelstvo, protože většina jejich obyvatel pracovala v dolech a hutích. Duch „rudé záře a černých rukou“ našťestí odpuzuje developery. Obec bude mít čas chytit vlastní dech a proměnit se za své peníze způsobem, jaký si bude přát.

Středočeské vesnice – „středočeské Sudety“ se probouzejí jen zvolna a tempo jejich proměny se nedá srovnávat s čilými Jihočechy. Exemplárně zpustlou obcí je třeba nedaleký Kozinec, na jeho okraji však vzniká barevné, ale sterilní satelitní městečko, které dlouho a možná nikdy lidsky ani urbanisticky nesroste v jednu bytost. Zákolany neohrožované tak vypjatými vnějšími tlaky mají větší šanci veslovat svou rychlostí po hlavním toku řeky času. Nejspíš se nikdy nestanou teletem se dvěma hlavami. Jen jeden proud může být hlavní a ten řídí toky vedlejších časů s jednou

či dvěma svévolnými výjimkami anarchistických duchů vanoucích ke své slávě či prokletí, kam se jim zachce.

Znamená to nejenom, že hlavnímu proudu říkáme život či svět a že je skutečností, kterou všichni žijeme, ale také, že péče o tento reálný proud zachraňuje vedlejší imaginární světy, že ano kněžno Libuše? Nemusela jsi se stát vládkyní jen proto, aby tvé sestry mohly nerušeně snít a chránit tak jiné světy?

Do bývalého cukrovaru vedou dvě brány. Tou pravou vjížděly vozy s cukrovou řepou dovnitř na váhu. Ohnuté litinové sloupky přesně určovaly místo pro kola, aby váha byla rovnoměrně zatížená. Levý vjezd byl volný a neomezený žádnými sloupky, protože vstoupit někam je vždy obtížnější. Prostor cukrovaru leží na nízkém nivném stupni stoupajícím na nevysoké návrší mezi dvěma potoky. Prostoru zde nebylo mnoho, ale půda byla úrodná a chráněná před jarními povodněmi. Voda byla nedaleko a snad již od bronzové doby mohl být potok lemován vrbami, protože lidé tehdy používali vrbové přepravky, palety a kontejnery víc než dnes. Takoví Indiáni klidně vymažou košík hlínou a pak v něm nosí vodu nebo vaří polévku pomocí rozpálených kamenů. Paleolitik si ze zad stáhne koženou zástěru, která mu chrání ledviny, patou vytočí důlek, pěstí vtiskne kůži do prohlubně, vyplní vodou a pak si s pomocí varných kamenů připraví polévku z divokého koně. Co jich tu bývalo!

Život chudých lidí není jenom to, jak s pomocí toho, co běhá či roste za chalupou nasytit břich a přežít zimu, ale také to, jak pomocí několika jednoduchých melodií a příběhů nasytit duši. Takovými myšlenkami se člověk zabývá, když vstupuje do cukrovaru. Leželo zde na přelomu 9. a 10. století jedno ze tří místních pohřebišť. Na jaře roku 894 zemřel vládce Velké Moravy Svatopluk. Střední Čechy včetně Budče samotné byly v těch dobách, kdy se Češi snažili odtrhnout od Moravanů, ke Svatoplukově panství vázány nejistým a napůl nedobrovolným spojenectvím. Spytihněv z rodu Přemyslova využil oslabení Moravanů a osamostatnil své středočeské knížectví. Krátce nato vtrhli Maďari do Panonie a zničili Velkou Moravu. Rovněž východofrancká říše se rozpadla na menší království.

Stojím na cukrovarnickém dvoře a prohlížím vyobrazení šperků, které zde byly nalezeny. Hřbitove davné slávy, vždyť málokde v Čechách se mrtvým té doby dostalo tak skvělých milodarů! Mocní rekové zde sídlili a snili o novém království. Byli tak posedlí velkou myšlenkou, že vstá-

Z kostela v Lidicích zbyl tento Kristus. Ve starých sídelních krajinách skoro za každým rohem narazíme na nějaké bojiště, márnici či tragédii. Člověk zde může být naplněn krajinným smutkem, ale ví, že vzkříšení vody, půdy a zrna trvá. Kristus zde má předkřesťanský charakter. (V. Cílek)

vali z hrobů. Mladohradištní lovci vampýrů jim museli svázat ruce, oddělit hlavy od těla a srdce přibít k zemi osikovým kůlem. Deset upírských hrobů odkryli archeologové v nedaleké Týnici. A to ještě není nic proti Čelákovcům! Představuji si poloopuštěnou krajinu té doby, táhlé skučení vyděšených psů a snažím se do ní zasadit stíny benediktů. Je jiná věc občas se nechat vystrašit nějakým strašidelným příběhem, anebo z proutím proplétané a hlinou omazané polozemnice tušit upíra na dvoře.

IV.

Na Budečské hradiště vede ze Zákolan několik cest. Časová spona povoluje u prvního valu. Vstupuji na předhradí. K šedému tenkému stínu času konce bronzové doby se zde nikdo nehlásí. Budeč byla poprvé opevněna

valem, v jehož základech spočívaly velké balvany černého buližníku. Necítím se zcela Slovanem ani Keltem, ale vím, že v sobě kromě mnoha jiných vlivů nosím něco z neznámých plemen knovízské či lužické kultury, jež se kdesi skryla tisíc let před Slovany. Ve středních Čechách je síť malých knovízských vesnic hustší než sídel z doby Libušiny. Rovněž opevněných návrší bylo v té době víc, nádoby byly krásnější a „království“ bylo nejspíš větší a lépe organizované než v době slovanské Budče. Uvažuje se o tom, že se knovízské kmeny spojily s mořskými národy a rozvrátily středomořské říše. Snad znaly etruské bohy a slýchaly o bojovných Chetitech.

Na Budeč se však nechodí kvůli neznámým hrdinům divných jmen a zapomenutých jazyků, ale kvůli svatému Václavovi, který se zde nejspíš učil obkreslovat písmena na voskových tabulkách. Při výkopech se našlo několik železných jehel zvaných „stilus“, kterými se rylo do vosku. To, co bylo zapsáno stílem se stalo souhrnem pravidel, tedy stylem. Potíž s Václavem se podobá problémům s Cyrilem a Metodějem. Řeka jejich času je maskována politickým nacionalismem 19. století.

Ale tady se zastavme, protože co je hloub, je tajemství svítícího dubu a lípy plné včel. Sbírám v sobě vzpomínky na stejně stará místa – na dřevěný rošt valu pod třetím nádvořím Pražského hradu, na tesklivé skály Tetína, Šárky a možná i Vyšehradu, na kamenného lva ve středu české země ve Staré Boleslavi, sluneční rytiny z Libušína i na největší z kouřimských hradíšť. Kalné slunce v tobě povstalo v čase opuky, Lví země. Nejsem ten, kdo ví. Dlouho jsem chodil s drakem a teď přestávám i tušit. Je mi to líto, ale věděl jsem to už kdysi. Sedím na kamenné lavičce u brány k rotundě. Přemítám o temných a tvrdých bozích buližníku uvnitř knovízských hradeb. Jakoby člověk opět seděl na kamenitém vřesovišti Holého vrchu a přehlížel únětické pohřebiště. Některé kovy a některé kameny jsou nemilosrdné.

Ó čase teplé opuky! Podobáš se lípě, pod kterou je pohřben hrdina z lucké války. Člověk chce nalistovat Rilkeho básně o středočeské krajině v blankytné báni nad zemí, ale vlákno času vede ruku k poslednímu záznamu v posledním deníku psaném kolem poloviny prosince 1926 ve Val-Montu: *Od budoucnosti zcela oproštěn stoupal jsem k planoucímu popravišti, hoře, kde nelze koupit svoje příští za toto srdce, čtvero holých stěn. Ten skrovný žár jsou stále světla má? Se vzpomínkami nelze odcházet. Ó, život, život: vnější svět. A moje žertva. Druhým neznámá. (Vzdát se. Ne, to už není choroba dětských let. Odklad. Záminka, jak růst. Vše hřmělo, šeptalo i řvalo kdysi. Tvůj byvší údiv s tím nesouvisí.)*

Pomyslím si, že četba vyjasňuje situaci a odcházím na zákolanské nádraží, kde jím starou vánočku a čekám na malý červený vlak od Kralup. Venku mrzne a kolem leží sněh. Krajina se podobá černobílému grafickému listu.

Poznámky:

Faktografický základ knihy je založen na tuze užitečném sborníku Budeč, 1100 let (905–2005), který v roce 2005 vydalo Sládečkovo vlastivědné muzeum v Kladně. Počátkem roku 2007 vyšel druhý díl sborníku, který se hlavně týká krajiny a přírody.

R. M. Rilke je citován v překladu J. Pokorného z výběru *Lodice času* (Praha 1966).

J. L. Borges je citován podle eseje *Historie věčnosti* a knihy *Borgesův svět* (Praha 2007). Mrtví bojovníci na Týnici naházení do jedné polozemnice zahloubené do karbonských arkóz jsou považováni za oběti některého z konfliktů Svatoplukovy, Spytihněvovy, Václavovy či Boleslavovy doby. Pro mne jsou svědky jedné z epizod Lucké války, tak jak je popsána v Kosmově kronice či Jiráskových Starých pověstech českých. Četl jsem jednou nahlas tuto epizodu na pravěké mohyle na okraji Turského pole a měl jsem pocit, že bojovník s napětím naslouchá, aby se konečně dozvěděl, jak to tehdy dopadlo.

SEN O BÍLÉM KONI

Neviditelné město R leží za námi. Mluvíme a mluvíme, město stojí opodál, smutně zvláštní, sevřené. Stojíme nad řekou na Levém Hradci s pevným Řivnáčem na obzoru a v houstnoucí mlžné tmě Miloš říká: „Měl jsem sen.“

Železný most, travnatá pláň, já i bílý kůň jsme jej překročili, vyskočím a zmizím.

Ale pak jsem na břehu řeky, nevidím dolů, někdo mi líčí děj, o tom, jak se muž sešel s dlouho hledaným koněm, je tam nějaké šemíkowské spojení, ale všechno je mírné, zastřené, velmi krásné.

Jako muž objevující své sprážené srdce, jako splyvání smutného rozumu a nespoutané volného, přitom ušlechtilého instinktu.

Konečně se dostávám do středověké nálady, kdy Protivník je reálný a inteligentní. Nejsem schopen rozlišit, zda to je chytré zlo v nás, nebo mimo nás. Vidím jak je konfrontováno s minulostí jako s bitvou na Turském poli a pádem Budče; jako série útoků proti němu, přítomnost jej nezničí, minulost ano, jakoby poslední velká bitva. Dlouho jsem žil v tomto kraji.

A pak taky už vidím roli modlitby, úplně hmatatelně, je-li Protivník v člověku, pak je tím silnější, čím je Přítel světa dál a menší, obojí se vytěšňuje. Otec Jiří včera říkal: „Důležité je, že je Bůh s námi.“

Později druhý sen: hnědá scenérie, svah pokrytý křovisky, je to celé jako stará tušová čínská malba na hedvábí, zahnědlá, poklid, trochu zpomalený pohyb, ve svahu se objeví stádo hnědých koní, letí po úpatí, potichu, se silou a klidem, napravo svah přechází ve stříbrnou mlžnou nicotu, tam pomalu mizí jako do jiného světa, letící, krásní, štěrbina mezi světy nebo nebem a zemí, zemí a snem.

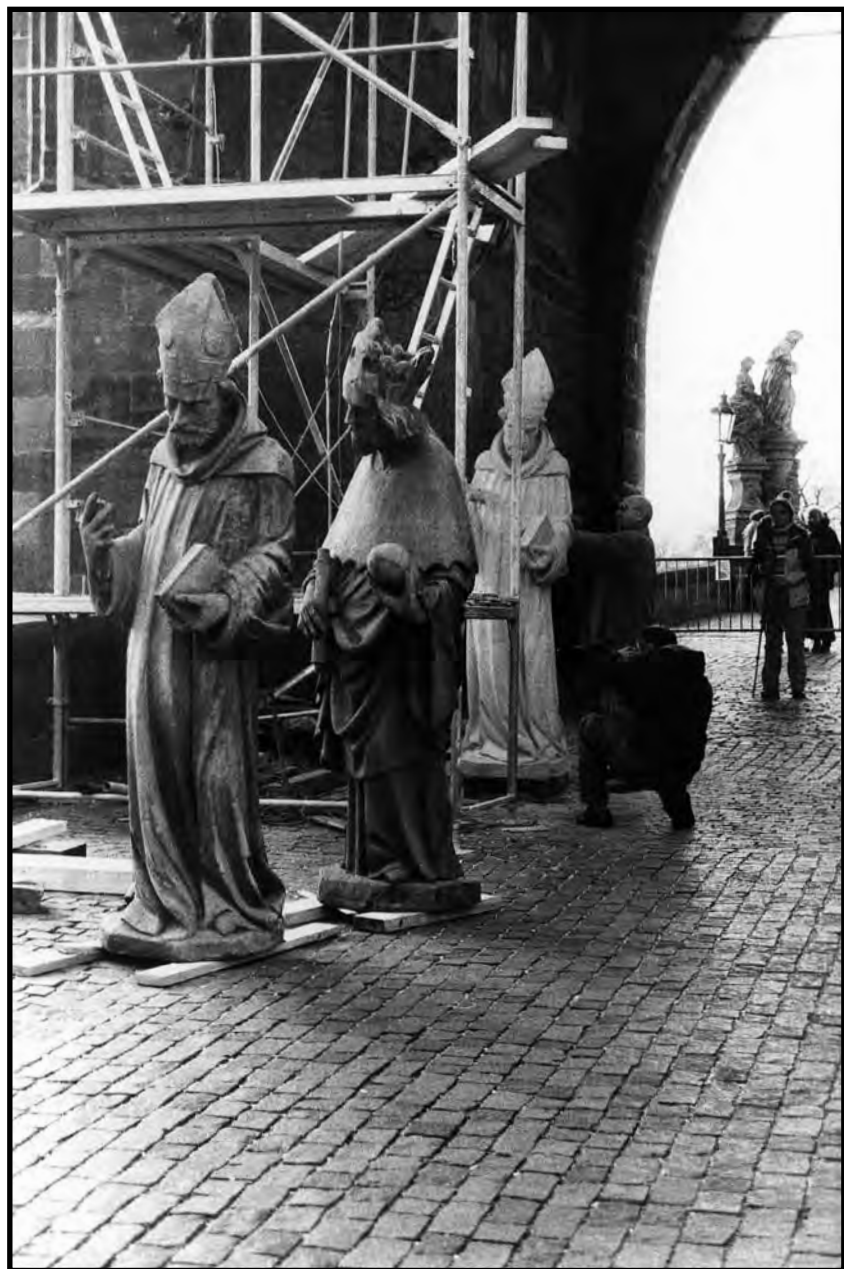
Říkám mu uctivě: v tvém snění poznávám tuto krajinu.

POSLEDNÍ DIVOČINA

Divočina je nejvíc příjemná ve chvíli, kdy jsme ji přemohli. Pan Šimečka říká: „Před dvaceti lety jsem prošel celé Slovenské Rudohoří. Dnes bych se bál spát venku kvůli medvědům.“ Člověk, vítěz nad divočinou, se okamžitě po boji stává sentimentální a velkorysý. Vyhnal draka a teď se mu stýská. Divočina je člověkotvorná. Všechny civilizace rostly zápasem s přírodou a upadaly bojem se sebou. Jerry mi píše: „Klima je poslední divočina.“ Neustále na to myslím. Odpovídám mu: „Draci se (naštěstí?) vracejí v neznámých a stále mocnějších podobách.“

Záznam z videoprojekce Josepha Beuyse, který se na několik dní nechal zavřít do jedné místnosti s napůl divokým kojotem. Nesnaží se jej ochočit, protože ví, že by to nebyl akt přátelství, ale podmanění. Nesnaží se jej pohladit, protože ani kojot jej nehladí. Neruší vzdálenost, není sentimentální. Někdy s ním zápasí, jindy se na něj jenom dívá. Kojot k němu po svém přichází a zase odbíhá. Žijí spolu pohledem, který nikdo nevysvětlí. (V. Cílek)

Tato kniha představuje jakousi tříšť myšlenek a rozhovorů, které mi nějak uvízly v hlavě. Někdy je celý večer či celá kniha zhuštěna do jedné věty, na kterou nechci, aby se zapomnělo. Všichni píšeme o sobě, ale snažím se to dělat co nejméně. Víc než polovina textů byla psána na objednávku, protože *to* někomu zajímalo. Zdeněk Bouše mi říkal, že rád maluje to, oč si lidi (jako v renesanci či baroku) sami řeknou, že si nedůvěřuje a nechce příliš často malovat sám ze sebe. Poděkování patří těm, kteří mi umožnili psát, dále těm, se kterými jsem hovořil a někdy se i hádal a jejichž knihy jsem četl, i těm, co mě svým zájmem nutili psát. A pak ovšem tu jsou bohové míst a časů i démoni propastí. Tentokrát žádná konkrétní jména, jen vděčnost.

EDIČNÍ POZNÁMKA

Tato kniha sestává z publikovaných i nepublikovaných esejů a poznámek, které jsem psal v letech 1984–2007. Pro toto vydání byly znova přehlednuty, doplněny, kombinovány ze dvou tří různých článků anebo naopak uvedeny v původním nekráceném znění. Esej o geniu loci středočeské krajiny byl původně psán pro knihu V. Ložka a kol. *Střední Čechy. Příroda, člověk, krajina* (Praha 2003), kde však vyšel ve značně změněné a zmírněné formě, jež se víc hodila do této spíš oficiální publikace. Esej o Kutné Hoře byl míněn jako hold Miloši Krumlovi – vyšel v časopise *Logos* (1997, 1–2). Složitou genezi měly dva texty. Esej o trpaslících byl původně psán pro pověstného úvalského knihaře pana Krupku, kde měl vyjít jako bibliofilie, ale protože v roce 2004 slaví Ústí nad Labem Rok trpaslíka, tak si text (který byl psán bez jakékoliv cenzury, protože se neměl skoro nikomu dostat do ruky) vyžádal přítel pana Krupky – pan Kaiser z Ústí. Trpaslíci do *Knihy míst* patří, a tak jsem zde uvedl část eseje. Jádro eseje o Slunci bylo psáno pro knihu agentury Koniklec o energii, ale editor Bohuslav Blažek esej poslal ostatním autorům, aby je donutil ke psaní, tím se jej s mým svolením zmocnil Jiří Zemánek do katalogu výstavy *Ejhle světlo!* Jan Kutálek mi kdysi říkal, že když umírá režisér, tak naposledy musí vidět všechny filmy, které natočil. Snažil jsem se do *Knihy míst* shrnout texty, které spolu vytváří určitý obraz světa a jež jsem ochoten znovu číst. Pro pořádek uvádím, kde byly původní texty

(ale většinou v nějak odlišném znění) publikovány. Zbytek esejí (hlavně o klimatu a životním prostředí) nashromážděných za poslední roky jsem vložil do knihy *Tsunami je stále s námi* (Praha 2006) a tím jsem vyčerpal zásoby „ze šuplíkem“ a dílem se osvobodil od papírové minulosti. Citáty a výběr hlavních pramenů jsou uváděny v poznámkách pod čarou u jednotlivých esejů.

- Měsíc bezmocný jako červ. Vize W. B. Yeatse, *Logos*, 1999, s. 7–10
- Pocta F.A.G.U.S. in Zadrobílek V. (ed.), Pocta významnému mecenáši barokní kultury v Čechách – F. A. hraběti Šporkovi, Praha 1999, s. 28
- Poutník na částečný úvazek, *Revue Prostor*, 1999, č. 42, s. 125–127
- Staří a vzdělání. Blízká budoucnost očima Petera Druckera, *Respekt*, 2002, č. 2, s. 18
- Říkáš, že Počátek se stal snem počátku v srdci Zeměstvořitele, jehož jméno nemůže nikdo znát?, katalog Seeberg-Lughnasad. Zrození Jezerní panny, Praha a Františkovy Lázně 2002, s. 5
- Cave of Nymphs: Archaic mind and the symbol of the Cave, in Beamon S. (ed.), *Underground Mythology*, Salisbury 2002, s. 80–92
- Zbloudili opilí andělé aneb ruští malíři v Praze, *Revue Prostor*, 2002, č. 56, s. 196–205
- Kladno – nalezená instalace, *Analogon*, 2002, č. 36, s. 74–76
- Úvod do studia trpaslíků, *Respekt*, 2003, č. 33, s. 21
- Mezi světcem a teroristou, *Respekt*, 2003, č. 42, s. 18
- Zrození Jezerní panny, katalog Seeberg-Lughnasad, 2003, s. 15
- Krajina mezi zločinem a zjevením, in Bergmann P. et al. (eds.), *Broumovsko. Interpretace kulturního a historického dědictví na Broumovsku*, s. 76
- Mezi svobodou a bezmocí, *Salon. Literární příloha Práva*, 30. října 2003, s. 1
- Buddha záškodník, *Revue Prostor*, 2003, č. 60, s. 97–100
- Osvícení u Jičina. Glosy na téma posvátná krajina, *Respekt*, 2004, č. 1, s. 15
- Nomádi moderního věku, *Respekt*, 2004, č. 6, s. 18
- Mít čím dál víc a cítit se čím dál hůř, *Salon. Literární příloha Práva*, 29. ledna 2004, s. 1 a 3
- Šakal z Polabí, *Hospodářské noviny. Víkend, Věda a civilizace*, 3. ledna 2004, s. 1, 11
- Město v bažině, *Týden*, říjen 2006

Vlak do Zákolan. *Posel z Budče*, listopad 2006
Buffalo Bill a Eliška Stříbrný Dolar. *Kladno-Záporno*, březen 2007
a další.

ZELENÝ MUŽ A JINÉ REMINISCENCE

Jakub Deml, říkal, že celý život píšeme jednu knihu. *Knihy míst* volně navazuje na předešlou knihu *Krajiny vnitřní a vnější* (Praha 2002, 2005). Některé příběhy nekončí, ale postupně se dozvídám jejich pokračování nebo pohledy z jiné strany.

Po letech potkávám L. Říká mi, že tu noc, kdy Debora umírala v závěji sněhu, se neustále budila, myslila na ni a slyšela temný sborový zpěv, u kterého nedokázala rozeznat slova, ale o kterém věděla, že přichází z druhé strany (Andělský příběh o mrtvém a živém, dvou pavích pérech a životu věčném, str. 187).

Fedor Matejov z Liščí nivy a Ústavu slovenské literatury identifikoval autora básně na str. 113. Emil Korba (1930 Bardejov – 1978 Bardejov) byl knězem na řadě míst včetně Staré Boleslavi, vydavatelem řecko-katolických novin a dalších tiskovin, zajímal se o významné postavy Šariše například o překladatele Juraje Kello-Petruškina.

Řadu lidí zaujal Zelený muž jako duch vegetace a strážce lesa (str. 151). L. Šafařík z Plzně upozornil na jednoho z nejkrásnějších českých zelených mužů v dosti záhadném kostele svatého Mikuláše (1396) v Čechovicích. Na střeše kostela je do kamenného sloupku vetknut prastarý, téměř nekoro-dovaný železný prstenec neznámé funkce. Kateřina Černá našla v lapidáriu pod kostelem ve Velehradě schematického románského kamenného muže z první poloviny 13. století. Jan Stodola objevil v klenebním křížení kostela v Dobrši u Strakonice zeleného muže obklopeného hnědými hvězdami. Druhého zeleného muže jsme později našli v témže kostele v dobré společnosti fantastických tvorů a zvířat na severní straně lodi pod konzolou. Vít Erban v dominikánském klášteře v Českých Budějovicích našel barevného, jak říká „naprosto ukázkového“, perfektně zachovalého zeleného muže. Má divoký, vyjevený výraz, listí mu vyrůstá z kníru, kolem sebe svatozář. Je na konzole severní lodi klášterního kostela Obětování Panny Marie přímo naproti vchodu z křížové chodby kláštera. V. Vokolek a E. Brodská mě upozornili na nádherného zeleného muže v klášteře v Roudnici nad Labem.

Další nejméně čtyři zelení muži ožívují les katedrály svatého Víta. V koutové konzole kaple svatého Václava je vousatý zelený muž s širokým nosem, vrásky na čele, z úst mu vyrůstají silné větévky. Dívá se ven i dovnitř sebe. Na vedlejší konzole je hodně divný zamračený muž se špičatýma ušima, řekli bychom ďábel, ale spíš to je tvor hlubin, nějaký gnóm. Na třetí konzole je příjemná tvář muže světa s točeným knírem nejspíš ze světa lidí a velmožů. Na východním i západním svorníku obkročné klenby předsíně Jižní brány je vyobrazen rostlinný motiv s rotujícími listy a žaludy v podobě keltského triquetra. Další, hodně velký zelený muž hospodského typu je v pilíři opěrného systému, má velký bambulovitý nos, oči se dívají vzhůru, ústa se blíží úsměvu. Na jižním průčelí Velké věže poblíž Rudolfova okna je zelený muž se zakrytou tváří a kudrnatými vlasy. Ze dvou dochovaných návrhů zeleného muže od Mockera byl pravděpodobně později realizován jen jeden u okna nad ochozem severní věže hlavního vstupu katedrály zhruba v rovině dolního okraje rozety. Další, již hodně stylizovaní zelení muži jsou na dveřích v Husově ulici a na kování nad dveřmi v Míšeňské ulici u Karlova mostu. Renesanční a navíc dřevěný, červeně podbarvený, ale jinak zelený muž se vyskytuje na obložení jedné z našich prvních (po roce 1540) renesančních budov – radnice v Litoměřicích (dnes v litoměřickém muzeu). Z úst mu vyrůstá trojlístek. Důkazem, že symbol se nikdy nevytratil z obecného povědomí, podává kašna pod litoměřickým pivovarem a klasicistní dům v Komenského ulici v Terezíně, na jehož štku vystupují podle tovární formy zhotovení zelení muži. Kolem roku 1890 jsou zelení muži poměrně častí například na historizujícím nábytku.

Z dalších nálezů:

Malostranská mostecká věž ze strany mostu. Uprostřed věže je okénko, nad ním se táhne horizontální římsa uprostřed s lvíčkem, na obou stranách jsou dva maskaroni, maska nejvíc vlevo je zelený muž. Další hlavy jsou na nároží věže pod střechou.

Boletice, kostel svatého Mikuláše (nález M. Minařík), medvěd jemuž z úst vyrůstají lístky, údajně tři zelení muži.

Klášteř v Dolních Kounicích u Brna, v kapitulní síni jinak kapli svatého Jana Křtitele má být celá legenda o zeleném muži (Zdeněk Brom, dopis), dva krásní zelení muži, jeden s buddhovským výrazem, jsou u vchodu do kláštera.

Jáchymov, renesanční portál domu čp. 145 na náměstí Republiky v jeho horní části (Tereza Botlíková, foto a popis), po obou stranách okénka nad vchodem.

Fürstenberská zahrada pod Pražským hradem. Renesanční či barokní hlava malé kašny, stopy individuality, bez větévek v ústech (nález Jitka Ziepserová). Podobné hlavy jsou na Zpívající fontáně u Belvedéru. Klášter v Oseku. Mám foto, červená podmalba, gotický svorník křížové chodby, hlava muže obklopená větvičkami.

Starý Plzenec, v interiéru kostela je kromě zeleného muže i hlavička „trojité bohyně“ a zvířat.

Kratochvíle, stylizovaní zelení muži jsou na nohách renesančního stolku, kde mají už jenom dekorativní funkci.

Ptávají se mne na hlavní literaturu o zeleném muži. Jedná se o dvě monografie, z nichž mám raději tu starší:

Anderson W. a Hicks C., *Green Man. The archetype of our Oneness with the Earth*, Harper Collins, San Francisco–London 1990

Basford K., *The Green Man*, D. S. Brewer, Suffolk 1978

Bohemia Rosa (str. 190) pokračovala v roce 2004 výpravou do Českého ráje, ze které jsem si schválně nedělal poznámky. Hodně jsme se pohybovali, ale tak abychom věděli o ostatních. Věra Jirousová vyprávěla, jak vyseděla volavku, kterou později ukopala k smrti státní bezpečnost hledající v jejím hnízdě u Jirousů doma protistátní dokumenty. Zajímavý motiv od A. Bastida: literaturou černochů je pohyb a tanec.

Asi nejzajímavější reakci na knihu o krajině poskytl Láďa Moučka, člověk s geometrickými sny, jenž trávil několik let intenzivního života bádáním o číslu 22 a který mi řekl: „Václave, tvá kniha se mi líbila, protože má 231 stránek.“ Na otázku, cože to je za číslo, odpověděl, že to je přeci hermetický součet čísel $1 + 2 + 3$ atd. až k číslu 21 neboli $21 \times 22 : 2 = 231$. Když se Láďa dozvěděl, že budu psát o makom, rozzářil se a z paměti zarecitoval z VIII. kapitoly Sefer Jeciry: „Deset neznámých čísel. Krof ústa svá, aby nemluvila, a srdce své, aby zůstalo bez ovlivnění. A jestliže ústa tvá běží k mluvení a srdce tvé k zpychnutí, navrať se k makom (místu) tvého určení. Neboť se praví: a čas života spěchá a navrací se a nad tímto slovem se roztíná smlouva.“ Více o tomtéž bude uvedeno v knize L. Moučky o kamenném kruhu na hoře Dymník u Rumburka, kterou připravuje nakladatelství Půdorys.

Cestou na Dymník si v autobuse četla Zuzana Vlčková, zakladatelka a jediná členka gnostické sekty hrochitů, Moučkův rukopis. Náboženskou povinností hrochitů je zejména se bezmyšlenkovitě povalovat na gauči nebo ve vaně. Podala mi svůj překlad z koptštiny páté kapitoly II. kodexu z Nag Hammádí *O původu světa*, který končí slovy: „Neboť je potřeba, aby každý vešel na topos (místo), odkud přišel. Neboť přirozenost každého vyjeví z jeho skutků a z jeho poznání.“ Pak řekla, že tomu stejně nerozumí a že povalování se v autobuse nelze považovat za plnohodnotný náboženský úkon.

Z dosud neuvedené zajímavé literatury o krajině a městu:

Antikomplex a kolektiv, Proměny sudetské krajiny, Nakladatelství Českého lesa, Domažlice 2006

Day Ch., Duch a místo, Brno 2004

Čtverák V. a kol., Encyklopedie hradišť v Čechách, Praha 2003

Hlušičková H. a kol., Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I–IV, Praha 2002–2004

Just T. a kol., Revitalizace vodního prostředí, Praha 2003

Koolhaas R. et al., Mutations. Harvard Project on the City, Arc en rève centre d'architecture, 2000

Löw J., Míchal I., Krajinný ráz, Kostelec nad Černými lesy 2003

Mackovčín P., Sedláček M. (eds.), Chráněná území ČR I–VIII, Praha 2004 (čtrnáctidílný projekt, jakému se i v Evropě může máloco rovnat, celkem přes 7000 stran)

Říha K., Země krásná. Kniha o přírodě, civilizaci a plánování, A. Dědourek, Třebechovice pod Orebem 1984

Salner P., Premeny Bratislavy 1939–1993. Etnologické aspekty sociálních procesov v mestskom prostredí, Bratislava 1998

Úlehla V., Napojme prameny. O utrpení našich lesů, Praha 1947

Walter E. V., Placeways. A Theory of the human environment, The University of North Carolina Press, 1988

Etc.

→ **Dům U Poslední lucerny. (H. Rysová)**

Václav Cílek

makom KNIHA MÍST

Druhé, doplněné vydání.

Fotografie Hana Rysová.

Ilustrace Antonín Střížek.

Obálka, sazba a grafická úprava Martin Radimecký.

Redakce Kateřina Štěpančíková a Tereza Ješátková.

Odpovědný redaktor Marek Pečenka.

Vydalo roku 2007 nakladatelství Dokořán, s. r. o.,

Zborovská 40, Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, <http://www.dokoran.cz>,

jako svou 188. publikaci.

Vytiskla Akcent tiskárna Vimperk, s. r. o.,

Špidrova 117, 385 01 Vimperk.

Doporučená cena 298 Kč.

ISBN 978-80-7363-120-8

